

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-51-33>

УДК 338.46:330.35

Комчатних Олена Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
Національний транспортний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4755-904X>

Муленко Володимир Миколайович

доктор філософії (PhD) з економіки,
асистент кафедри економіки,
Національний транспортний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0950-6449>

Olena Komchatnykh, Volodymyr Mulenko

National Transport University

**РОЛЬ СФЕРИ ПОСЛУГ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОГО
ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ****THE ROLE OF THE SERVICES SECTOR
IN ENSURING UKRAINE'S ECONOMIC GROWTH
IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню значення сфери послуг у забезпеченні економічного зростання України в умовах воєнного стану та розробці заходів державної політики, спрямованих на підтримку та стимулювання розвитку сфери послуг. Досліджена динаміка та структура номінального та реального ВВП, а також ВВП на душу населення як основних індикаторів економічного зростання. Встановлено, що початок повномасштабної війни на території України зумовив скорочення обсягів номінального і реального ВВП України. Виявлено, що зменшення обсягів виробництва в сфері послуг було нижчим, ніж в промисловому та агропромисловому секторах, що дозволило уникнути катастрофічного скорочення ВВП. Запропоновані заходи підтримки розвитку сфери послуг в умовах воєнного стану, які включають: формування повноцінної стратегії розвитку сфери послуг; стимулювання розвитку малого бізнесу; нагромадження людського капіталу; вдосконалення регіональної політики.

Ключові слова: сфера послуг, національна економіка, економічне зростання, валовий внутрішній продукт (ВВП), економічна політика, стратегічний розвиток.

Summary. The article is focused on the study of the importance of the service sector in ensuring the economic growth of Ukraine under martial law and the development of state policy measures aimed at supporting and stimulating the development of the service sector. The dynamics and structure of nominal and real gross domestic products (GDP), as well as GDP per capita as the main indicators of economic growth, are studied. It was determined that Ukraine's nominal GDP before the start of the full-scale war showed a steady growth trend, while Ukraine's real GDP gradually recovered after a decline in 2020 due to the COVID-19 coronavirus pandemic. It is established that the beginning of a full-scale war on the territory of Ukraine led to a reduction in production in all sectors of the national economy, which led to a significant reduction in both nominal and real GDP of Ukraine. It was established that the reduction in production of added value in the service sector was significantly lower than in the industrial and agricultural sectors, which, taking into account that about 60% of Ukraine's GDP was accounted for by the services sector, made it possible to avoid a catastrophic reduction in GDP. In addition, it was established that economic growth in Ukraine was restored in 2023, to a large extent, due to the rapid recovery of the service sector. Measures to support the development of the service sector under martial law are proposed, which include: the formation of a full-fledged strategy for the development of the service sector as a driving force for Ukraine's economic recovery; stimulating the development of small businesses by legislative consolidation of state guarantees, providing tax preferences; increasing human capital by improving the education system and establishing cooperation between scientific institutions and service enterprises, as well as stimulating innovative activity and the development of new types of services, primarily knowledge-intensive services; improving regional policy, which will allow regional authorities to independently determine priority sectors of the economy for development and provide them with the necessary state support.

Keywords: service sector, national economy, economic growth, gross domestic product (GDP), economic policy, strategic development.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну стало найбільшим викликом для національної економіки за всю історію існування української держави. Економіка України в умовах війни зіштовхується з численними новими загрозами, включаючи руйнування інфраструктури, масову міграцію населення, скорочення виробництва та зростання соціальної напруги, які суттєво вплинули на всі сектори економіки, зокрема й на сферу послуг. Водночас, саме сфера послуг в умовах кризи демонструє найвищу адаптивність та здатність до трансформації, а її сектори, зокрема інформаційні, транспортні, фінансові та освітні послуги, зберігають свій потенціал та значення для підтримки економічного зростання національної економіки. В зв'язку з цим виникає необхідність ґрунтовного дослідження ролі сфери послуг в забезпеченні економічного зростання України в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методів та шляхів забезпечення економічного зростання України присвячено роботи багатьох вітчизняних науковців, серед яких І.А. Хмарська, К.Я. Кучерява, І.О. Клімова [6] (досліджували особливості та напрями повоєнного відновлення та зростання України в повоєнний період), Л.В. Соколова, В.Г. Дюжев [8] (досліджували роль людського капіталу в економічному зростанні). Проблема розвитку сфери послуг, включаючи особливості функціонування у воєнний період та напрями повоєнного відновлення, знайшла своє відображення в наукових працях С.В. Білоус, Л.С. Безручко, Н.М. Лемеги [3] (досліджувались напрями відновлення сфери послуг, в першу чергу туристичного сектору, в поствоєнний період), В.М. Йохни, В.В. Стадник [4] (досліджувалась роль малого та середнього бізнесу в підтримці спроможності України забезпечити відтворення економічних процесів у період війни і формуванні умов для відновлення у повоєнний період), І.В. Ангелко, Н.С. Самотій, Г.А. Лех [5], В.Г. Горника [7], Л.В. Швець, Н.О. Редько, Т.В. Дудки [9] (досліджувались тенденції розвитку сфери послуг), О.В. Ключак [10] (досліджувались напрями інноваційного розвитку підприємств сфери послуг в контексті здійснення ними експортних операцій) та інших.

Однак в наведених вище наукових працях досліджено особливості та перспективи розвитку сфери послуг, без визначення її ролі в забезпеченні економічного розвитку української економіки в цілому. Водночас, недостатньо досліджений вплив, який мала сфера послуг на забезпечення економічного зростання саме в турбулентних умовах воєнного стану, а також її значення для відновлення та подальшого економічного розвитку України.

Мета статті. Метою статті є дослідження ролі сфери послуг у забезпеченні економічного зрос-

тання України в умовах воєнного стану, а також розробка заходів державної політики, спрямованих на підтримку та стимулювання розвитку сфери послуг як рушійної сили економічного відновлення країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для оцінки рівня економічного зростання найчастіше використовуються показники приросту ВВП чи ВВП на душу населення. Тому, для оцінки ролі сфери послуг в забезпеченні економічного зростання, доцільно дослідити динаміку номінального та реального ВВП, динаміку номінальної та реальної доданої вартості, виробленої сферою послуг.

Відповідно до даних Світового банку, номінальний ВВП України до початку військових дій в 2022 році демонстрував тенденцію до зростання: за період 2019–2021 років номінальний ВВП зріс на 29,82% (рис. 1) [1]. Дане зростання було значною мірою зумовлене наявністю стійкої тенденції до зростання в сфері послуг (ріст ВВП на 23,68% протягом 2019–2021 років) та в сільському господарстві (збільшення ВВП на 57,61%), а також переважно зростанням обсягів промислового виробництва (ріст ВВП на 33,01%). Загальні темпи зростання ВВП перевищували темпи росту виробництва сфери послуг, однак відставали від темпів зростання промислового та агропромислового виробництва. Подібні тенденції були зумовлені переважанням саме сфери послуг в структурі українського ВВП (частка сфери послуг в 2019–2021 роках коливалась в межах 51–56% від загального ВВП).

В 2022 році після початку повномасштабного вторгнення відбулось суттєве падіння обсягів номінального ВВП: в 2022 році даний показник зменшився на 18,91% порівняно з 2021 роком. Обсяг доданої вартості, виробленої в сфері послуг, показав в 2022 році зменшення на 3,58% порівняно з 2021 роком. Обсяги виробництва в промисловому та агропромисловому секторах скоротились на 36% кожен і опустились до рівня виробництва нижче показників 2019 року. Нижчі обсяги падіння загального ВВП, порівняно з темпами скорочення промислового та сільськогосподарського виробництва, були зумовлені відносно незначним зменшенням обсягів виробництва в сфері послуг на фоні зростання її частки в структурі номінального ВВП (в 2022 році в сфері послуг створювалось 61,7% від українського ВВП).

В 2023 році почалось поступове відновлення економічного зростання в Україні – ВВП зріс на 10,35% порівняно з 2022 роком. Виробництво в сфері послуг в 2023 році зросло на 9,68%, а промислове виробництво – на 15,39%. Незначне скорочення показав агропромисловий комплекс – обсяги виробленої в секторі доданої вартості скоротились на 4,68%.

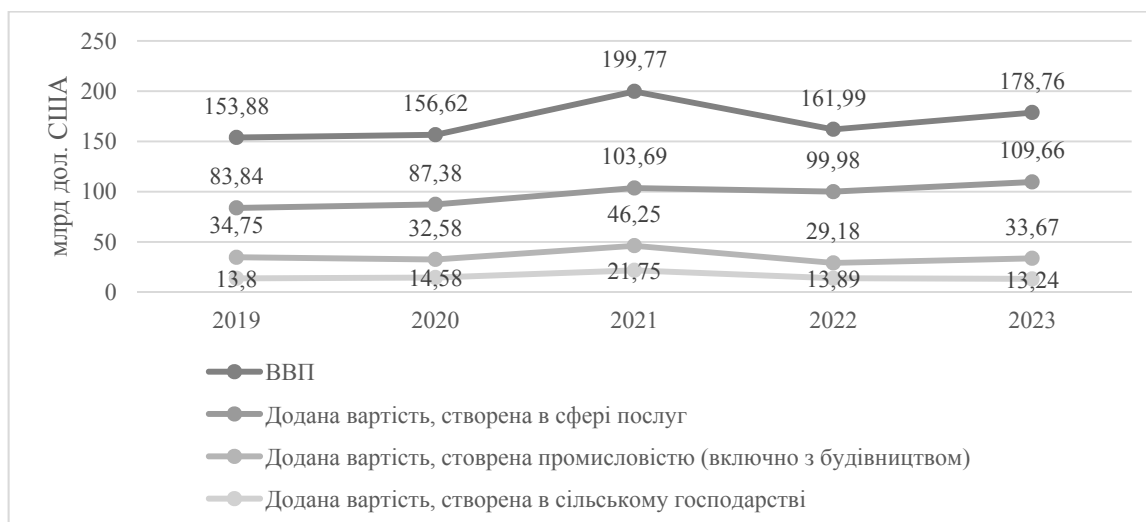

Рисунок 1 – Динаміка номінального ВВП України та доданої вартості за секторами економіки в 2019–2023 роках, млрд дол. США

Джерело: розроблено на основі даних [1]

В цілому, за період 2019–2023 роки номінальний ВВП демонстрував тенденцію до зростання: темп приросту був на рівні 3,82% щороку (в загальному номінальний ВВП в 2023 році зріс на 16,17% порівняно з 2019 роком). В сфері послуг також спостерігалась тенденція до зростання (на 6,94% щороку), що контрастує з наявною тенденцією до скорочення в промисловості та сільському господарстві (скорочення на 3 та 4% порівняно з 2019 роком відповідно). Подібні тенденції свідчать про істотний прямий зв'язок між зростанням обсягів виробництва в сфері послуг та загальним зростанням номінального ВВП України.

Реальний ВВП України, розрахований в цінах 2015 року, демонстрував, здебільшого, тенденцію

до скорочення: за період 2019–2021 років реальний ВВП скоротився на 0,43% (рис. 2) [1]. Подібна тенденція була зумовлена істотним скороченням обсягів виробництва всіх секторів економіки в 2020 році в результаті впровадження карантинних обмежень, пов'язаних з пандемією коронавірусу COVID-19, а також недостатніми темпами відновлення в окремих секторах в 2021 році. Варто відмітити, що сфера послуг за період 2019–2021 років показала зростання виробництва на 1,32%, що свідчить про досить високі темпи її відновлення навіть після суттєвих потрясінь.

В 2022 році відбувся суттєвий спад загального виробництва в Україні і, як наслідок, скорочення реального ВВП (на 28,76% порівняно з 2021 роком).

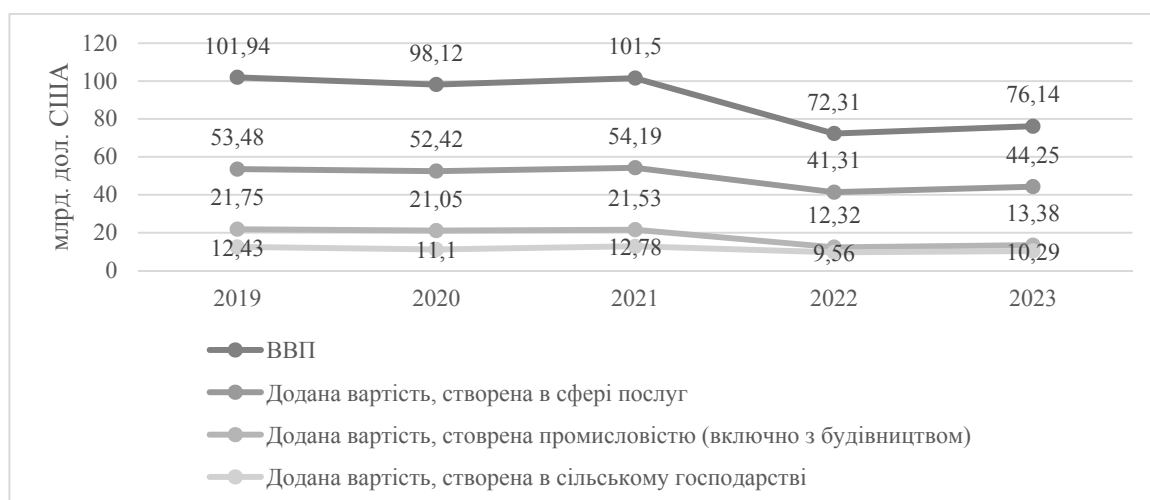

Рисунок 2 – Динаміка реального ВВП України та доданої вартості за секторами економіки в 2019–2023 роках (в цінах 2015 року), млрд дол. США

Джерело: розроблено на основі даних [1]

Обсяги виробництва скоротилися в усіх секторах української економіки: в сфері послуг – на 23,77%, в промисловості – на 42,78%, в сільському господарстві – на 25,2%. Скорочення в сфері послуг було найменшим, що пояснюється досить швидким відновленням діяльності підприємств сфери завдяки високій гнучкості та адаптивності.

В 2023 році спостерігалось зростання виробництва в усіх секторах української економіки. За рахунок збільшення обсягів виробництва доданої вартості в сфері послуг (на 7,11%), промисловості (на 8,6%) та сільському господарстві (на 7,64%), реальний ВВП України в 2023 році зріс на 5,3% порівняно з 2022 роком. Варто відмітити, що темпи зростання доданої вартості, виробленої в сфері послуг, були нижчими, ніж в промисловості та сільському господарстві, що зумовлено меншим скороченням виробництва в сфері в 2022 році.

Загалом, за період 2019–2023 років, реальний ВВП України демонстрував тенденцію до скорочення – темп приросту був від’ємним і складав -7,03% на рік, а в загальному за період 2019–2023 року реальний ВВП скоротився на 25,31%. В усіх секторах економіки України також спостерігались тенденції до скорочення – в сфері послуг середній темп приросту був на рівні -4,63%, в промисловості -11,44%, в сільському господарстві -4,61%. Варто також відмітити, що за досліджуваний період частка сфери послуг в структурі реального ВВП зросла майже на 6% (з 52,46% в 2019 до 58,12% в 2023 році). Наявні тенденції свідчать про суттєвий вплив ефективності функціонування сфери послуг на загальний рівень реального ВВП, що, в умовах військових дій, дозволило запобігти критичному падінню

ВВП України завдяки здатності підприємств сектору послуг швидко пристосовуватися та відновлювати свою діяльність.

Тенденції зміни номінального та реального ВВП на душу населення в значній мірі повторювали тенденції зміни загальних обсягів номінального та реального ВВП України (рис. 3) [1]. Номінальний ВВП на душу населення зростав в 2019–2021 роках (на 31,85%), в 2022 році відбулось падіння (спад на 5,22%), яке змінилось ростом на 13,23% в 2023 році. Загалом темп приросту був додатним і складав в середньому 9,07% на рік (за 2019–2023 роки номінальний ВВП на душу населення зріс на 41,51%).

Реальний ВВП на душу населення скорочувався в 2020 році (на 3,1%), зріс на 4,36% в 2021 році, зазнав суттєвого падіння на 16,73% в 2022 році, яке змінилось зростанням на 8,05% в 2023 році. За період 2019–2023 років реальний ВВП на душу населення скоротився на 9,01% (в середньому скорочувався на 2,33% щороку). Варто відмітити, що темпи зростання номінального ВВП на душу населення були вищими, ніж темпи приросту номінального ВВП, а темпи скорочення реального ВВП на душу населення були нижчими, ніж темп зменшення реального ВВП. Це пов’язано з меншим скороченням показників на душу населення в 2022 році, яке було зумовлено суттєвим зменшенням чисельності населення внаслідок активної міграції з країни після початку повномасштабного вторгнення.

За даними Міністерства економіки України, за підсумками 10 місяців 2024 року українська економіка зросла на 4,2%. Драйверами зростання були транспортна й будівельна галузі, а також переробна промисловість [2].

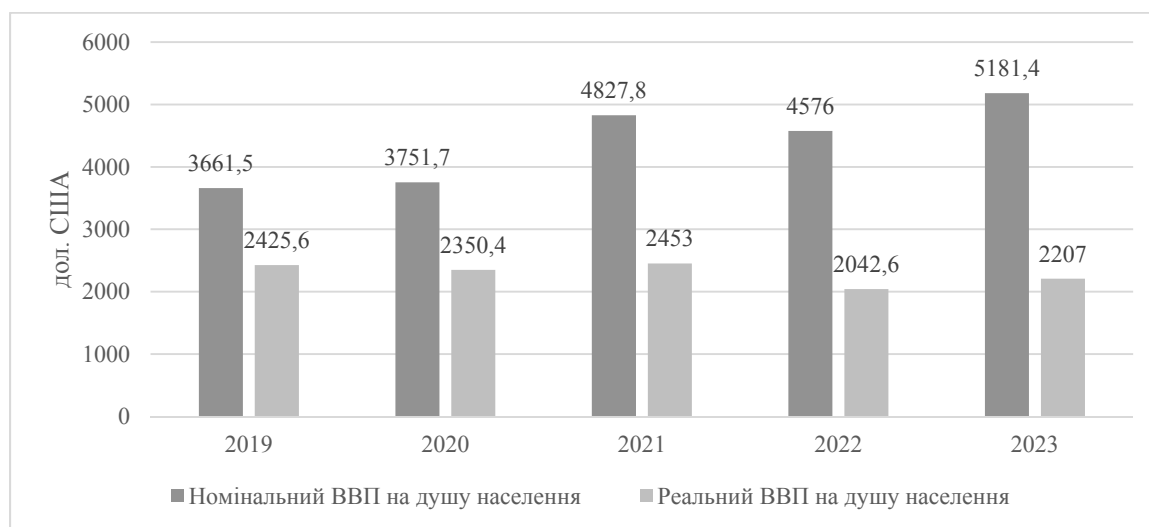

Рисунок 3 – Динаміка номінального та реального (в цінах 2015 року) ВВП на душу населення в Україні в 2019–2023 роках, дол. США

Джерело: розроблено на основі даних [1]

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що завдяки адаптивності та здатності до трансформації, сфера послуг змогла пом'якшити негативні наслідки початку повномасштабних бойових дій, а підприємства даної сфери в більшості змогли доволі швидко відновити власну діяльність. Оскільки на сферу послуг припадає більше 50% виробництва українського ВВП, саме завдяки стійкості та гнучкості сфери послуг вдалося не допустити критичного скорочення обсягів виробництва ВВП України та вийти на позитивні тенденції зростання номінального та реального ВВП в 2023 році.

Враховуючи роль сфери послуг в забезпеченні економічного зростання України, виникає об'єктивна необхідність розроблення дієвої і ефективної державної політики підтримки та розвитку сфери послуг під час воєнного стану та у повоєнний період.

Ключові заходи державної політики повинні бути спрямовані на створення передумов для стимулювання ефективного функціонування сфери послуг та забезпечення її зростання. В першу чергу важливою є розробка повноцінної стратегії відновлення та розвитку сфери послуг. Стратегічні напрями повинні передбачити зміни сфери послуг, які забезпечать можливість підвищити її здатність до відбудови національної економіки в цілому та до абсорбції фінансових ресурсів, що надходитимуть як фінансова допомога під час відбудови, за рахунок цього – посилити вплив проєктів відновлення на національний економічний та соціальний розвиток [3].

Одним з першочергових завдань стратегії повинно стати внесення до українського законодавства змін, направлених на надання обґрунтованих преференцій малому бізнесу, який здатен збільшувати експортні можливості України на ринку товарів та послуг і тим самим сприяти її економічному відродженню в складних умовах воєнного і повоєнного періоду [4, с. 111]. Серед таких преференцій можуть бути: «закріплення» правових гарантій пільгового режиму оподаткування; спрощення порядку реєстрації підприємств сфери послуг; стимулювання розвитку комерційної системи інформаційного забезпечення підприємницької діяльності тощо [5, с. 190]. Додатково, доцільним є розширення доступу малим підприємствам до знань, ринків, капіталу; продовження адаптації сформованих механізмів кредитування бізнесу (зокрема, програми «5-7-9%») до реалій української економіки; стимулювання відновлення бізнес активності через податкові і фінансові механізми тощо [6]. Оскільки саме малий бізнес є основою сфери послуг, стимулювання його розвитку, особливо галузей, які залучені до процесів зовнішньоекономічної діяльності та забезпечення внутрішнього товарообігу, позитивно

вплине на економічну ситуації в Україні в цілому і створить передумови для економічного відновлення в повоєнний період.

Важливим для подальшого розвитку як сфери послуг, так і економіки України в цілому, є відновлення та забезпечення зростання людського капіталу. Для досягнення цього перспективними кроками можуть бути: посилення програм професійної підготовки; співпраця з галузевими асоціаціями та організаціями приватного сектора для розробки та реалізації навчальних програм, які відповідають вимогам роботодавців сфери послуг; заохочення партнерства між університетами, дослідницькими установами та сервісними компаніями для посилення дослідницьких та інноваційних можливостей [7, с. 6]. Крім того, необхідним є впровадження низки заходів щодо забезпечення можливості стрімкого розвитку підприємницької ініціативи та інноваційних здібностей людей, скорочення циклу «наука-техніка-технологія-виробництво-споживач», що сприятиме створенню у недалекому майбутньому високоефективної, конкурентоспроможної, інноваційно та креативно спрямованої, гнучкої підприємницької національної економіки [8, с. 63].

Перспективним напрямом розвитку сфери послуг є створення умов для подальшого розвитку новітніх послуг, в першу чергу знанневомістких за такими напрямими як наукові розробки та дослідження; консалтинг; інформаційні та комунікаційні послуги; маркетингові послуги; управління людськими ресурсами; послуги державного управління тощо [9]. Розвиток даних видів послуг дозволить створити додаткові конкурентні переваги для української сфери послуг та економіки в цілому за рахунок виходу на нові ринки, де конкуренція ще не є достатньо жорсткою і на яких українські підприємства зможуть ефективно вести конкурентну боротьбу.

Враховуючи нерівномірність економічного розвитку та різний рівень збитків, які зазнали регіони України внаслідок військових дій, доцільним є вдосконалення регіональної політики в сфері послуг. Перспективним напрямом може бути активізація та подальша реалізація європейської концепції смарт-спеціалізації як підходу, що передбачає аргументоване визначення суб'єктами регіонального розвитку в рамках регіональної стратегії окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний та експортний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні [10, с. 167]. Крім того, необхідно здійснити ряд заходів в галузі інвестиційної політики, які були б направлені на підтримку підприємництва у сфері послуг окремих регіонів (раціональний перерозподіл інвестицій-

них ресурсів регіону, враховуючи пріоритетність розвитку сектора послуг; відтворення та розвиток сфери підприємницької взаємодопомоги тощо) [5, с. 191].

Висновки. Сфера послуг відіграла суттєву роль в пом'якшенні негативного впливу повномасштабної війни на економіку України та відновленні її економічного зростання. Здатність суб'єктів сфери послуг адаптуватися та змінюватися під впливом нових умов дозволили підприємствам сфери швидко пристосуватися та відновити власну діяльність після початку повномасштабної війни, завдяки чому спад виробництва в сфері послуг був меншим, ніж в промисловості та сільському господарстві. Оскільки в сфері послуг виробляється близько 60% українського ВВП, саме стійкість та гнучкість підприємств сфери дозволили уникнути катастрофічного падіння ВВП в 2022 році та відновити економічне зростання в 2023 році. Врахо-

вуючи значення сфери послуг, необхідно сформулювати в державі стратегічне бачення ролі розвитку даного сектору в забезпеченні економічного зростання української економіки, а також розробити ефективний комплекс заходів вдосконалення функціонування сфери послуг, який, зокрема, може включати наступні елементи: надання преференцій та активної державної підтримки малим підприємствам як основним суб'єктам сфери послуг; стимулювання інноваційної діяльності та примноження людського капіталу; вдосконалення регіональної політики, яке дозволить визначати пріоритетні напрями та галузі розвитку в окремих регіонах тощо. Ефективне впровадження зазначених заходів дозволить перетворити сферу послуг на рушійну силу економічного відновлення України, а також реалізувати весь потенціал сфери, що стане запорукою подальшого економічного зростання української держави.

Список використаних джерел:

1. Ukraine. Data overview. *World Bank Group*. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine> (дата звернення: 07.12.2024).
2. ВВП зріс на 4,2% за десять місяців 2024 року: зростання підтримують транспорт, будівництво та промисловість. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vvp-zris-na-42-za-desyat-misyatsiv-2024-roku-zrostannia-pidtrymuiut-transport-budivnytstvo-ta-promyslovist> (дата звернення: 07.12.2024).
3. Білоус С.В., Безручко Л.С., Лемеха Н.М. Стратегічні напрями відновлення сфери послуг України у поствоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-3> (дата звернення: 07.12.2024).
4. Стадник В., Йохна В., Красовський О., Наскальний С. Роль сервісних підприємств в реалізації потенціалу розвитку економіки України в умовах війни і повоєнного відновлення. *Економічний часопис Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2022. № 4. С. 103–115. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-04-103-115>
5. Ангелко І.В., Самотій Н.С., Лех Г.А. Сучасні тенденції розвитку сфери послуг в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 3(306). С. 187–191. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-306-3-27>
6. Хмарська І.А., Кучерява К.Я., Клімова І.О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31> (дата звернення: 07.12.2024).
7. Горник В.Г. Розвиток сфери послуг: державна політика та стратегічні заходи для підвищення конкурентоспроможності економіки України. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 07. С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.7-1>
8. Соколова Л.В., Дюжев В.Г. На шляху економічного зростання: людський капітал. *Економіка та управління національним господарством*. 2022. № 68. С. 57–66. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure68-10>
9. Швець Л.В., Редько Н.О., Дудка Т.В. Сучасні тенденції розвитку сфери послуг. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1015/973> (дата звернення: 07.12.2024).
10. Ключак О.В. Інноваційний розвиток експорту послуг України в умовах мирного та воєнного часу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18(1). С. 157–168. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.1.18.157-168>

References:

1. Ukraine. Data overview. *World Bank Group*. Available at: <https://data.worldbank.org/country/ukraine> (in Ukrainian)
2. VVP zris na 4,2% za desyat misyatsiv 2024 roku: zrostannya pidtrymuyut transport, budivnytstvo ta promyslovist [GDP grew by 4.2% in the ten months of 2024: growth is supported by transport, construction and industry]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/vvp-zris-na-42-za-desyat-misyatsiv-2024-roku-zrostannia-pidtrymuiut-transport-budivnytstvo-ta-promyslovist> (in Ukrainian)
3. Bilous, S., Bezruchko, L., Lemeha, N. (2022) Stratehichni napryamy vidnovlennya sfery posluh Ukrayiny u postvoeyennyu period [Strategic directions of the recovery of the services sphere of Ukraine in the post-war period]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-3> (in Ukrainian)

4. Stadnyk, V., Yokhna, V., Krasovskyi, O., Naskalnyj, S. (2022) Rol servisnykh pidpryyemstv v realizatsiyi potentsialu rozvytku ekonomiky Ukrainy v umovakh viyny i povoyennoho vidnovlennya [The role of service companies in realizing the development potential of the economy of Ukraine in the conditions of war and post-war recovery]. *Ekonomichnyy chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrayinky*, no. 4, pp. 103–115. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-04-103-115> (in Ukrainian)
5. Anhelko, I., Samotiy, N., Lekh, H. (2022) Suchasni tendentsiyi rozvytku sfery posluh v Ukraini [Current trends in the development of services in Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 3(306), pp. 187–191. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-306-3-27> (in Ukrainian)
6. Khmarska, I., Kucheriava, K., Klimova, I. (2022) Osoblyvosti pislyavoyennoho vidnovlennya ekonomiky Ukrainy [Features of the post-war recovery of the economy of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31> (in Ukrainian)
7. Hornyk, V. (2023) Rozvytok sfery posluh: derzhavna polityka ta stratehichni zakhody dlya pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy [Development of the service sector: state policy and strategic measures to increase the competitiveness of the Ukrainian economy]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, no. 07, pp. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.7-1> (in Ukrainian)
8. Sokolova, L., Dyuzhev, V. (2022) Na shlyakhu ekonomichnoho zrostannya: lyudskyy kapital [On the way of Ukraine's economic growth: human capital]. *Ekonomika ta upravlinnya natsionalnym hospodarstvom*, no. 68, pp. 57–66. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure68-10> (in Ukrainian)
9. Shvets, L., Redko, N., Dudka, T. (2021) Suchasni tendentsiyi rozvytku sfery posluh [Modern trends in the development of the service sector]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 34. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1015/973> (in Ukrainian)
10. Kliuvak, O. (2022) Innovatsiynny rozvytok eksportu posluh Ukrainy v umovakh myrnoho ta voyennoho chasu [Innovative development of services export of Ukrainian in conditions of peace and war]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, issue 18(1), pp. 157–168. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.1.18.157-168> (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 09.12.2024